

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 5, 2020 | 28.05.2020 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2020.5.21](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.5.21)

УДК 338.45

*В. А. Романенко,
д. е. н, професор, професор,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0003-4854-1386
Л. В. Лебедева,
к. е. н, доцент, доцент,
Київський національний торговельно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-8632-5460*

КОНЦЕНТРАЦІЯ (ЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ) І ДЕКОНЦЕНТРАЦІЯ (ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ) В ПРОМИСЛОВОСТІ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ, НАСЛІДКИ

*V. Romanenko
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Kyiv National University of Trade and Economics
L. Lebedeva
PhD in Economics, Associate Professor,
Kyiv National University of Trade and Economics*

CONCENTRATION (CENTRALIZATION) AND DECONCENTRATION (DECENTRALIZATION) IN INDUSTRY: HISTORY, MODERNITY, CONSEQUENCES

У статті розглянуті процеси концентрації та деконцентрації в економіці України. Проблема деконцентрації в промисловості України розглянута в історичному ракурсі, наведені приклади такої політики за часів Радянського союзу. Проілюстровано роль промисловості, зокрема машинобудування, в економічному зростанні країни, в особливості на прикладі розвинених країн світу. Проілюстровані процеси деконцентрації та деіндустріалізації в галузі машинобудування України, що значно зменшили національний машинобудівний потенціал.

Висвітлена роль великих підприємств у забезпеченні високої конкурентоспроможності вітчизняної продукції. Наведені приклади деконцентрації, що призвели до деіндустріалізації в економіці України. Доведено важливість великих вітчизняних підприємств у побудові міцної конкурентоспроможної економіки. Зроблено висновок про відсутність системної державної політики в Україні по підтримці наукоємного промислового виробництва. Обґрунтовано необхідність створення системи організації і управління високотехнологічним виробництвом на загальнодержавному рівні яка б охоплювала як державний так і приватний сектор. Наведені заходи для відновлення та підтримки вітчизняного наукоємного промислового виробництва.

The processes of concentration and deconcentration in the economy of Ukraine have been considered in the article. The problem of deconcentration in Ukrainian industry is considered in a

historical perspective, examples of such a policy during the Soviet Union are given. The role of industry, in particular mechanical engineering, in the economic growth of the country is illustrated, especially on the example of developed countries. The processes of deconcentration and deindustrialization in the field of machine building of Ukraine, which significantly reduced the national machine - building potential, are illustrated.

The role of large enterprises in ensuring high competitiveness of domestic products is highlighted. Examples of deconcentration that led to deindustrialization in the economy of Ukraine are given. The importance of large domestic enterprises in building a strong competitive economy is proved. It is concluded that there is no systemic state policy in Ukraine to support science-intensive industrial production. The necessity of creating a system of organization and management of high-tech production at the national level, which would cover both public and private sectors, is substantiated.

Measures to restore and support domestic science-intensive industrial production have been considered. Today, it is necessary to restore the accounting of production equipment, as well as to create an information database on existing scientific and technical developments in the field of high technology; with state organizational, managerial, financial support to begin the formation of large companies, primarily in the field of mechanical engineering, which includes the defense industry and is the basis for the country's industry.

It is concluded that Ukraine has nothing to oppose to world leaders, in particular in the field of tractor and agricultural machinery. The destruction of the electronics industry makes the production of military weapons completely dependent on foreign suppliers. The situation is similar with the machine tool building and the tool industry, which slows down the technical re-equipment of production in general. The authors state that these and other negative trends put on the agenda the issue of reforming mechanical engineering industry of Ukraine.

Ключові слова: промисловість; машинобудування; наукоємне виробництво; деконцентрація; деіндустріалізація; державна промислова політика.

Key words: industry; machine building; science - intensive production; deconcentration; deindustrialization; state industrial policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Політичні аспекти децентралізації сьогодні активно обговорюються в українському суспільстві загалом, та і в науковому середовищі зокрема. Але, з поля зору майже випало таке важливе питання як вплив децентралізації на економічний розвиток і на його найважливішу складову - обробну промисловість, як основу конкурентоспроможності сучасної економіки.

Тенденції до реіндустріалізації в умовах нового етапу науково-технічної революції, які відбуваються в ЄС та США говорять про зростання ролі промисловості, особливо наукоємної, в економічному розвитку країн. Україна не може залишатися осторонь цього процесу, оскільки розвинута обробна промисловість і її серцевина машинобудування складають основу не лише успішного економічного розвитку, а й безпосереднім чином впливають на обороноздатність країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття. Питанням концентрації і деконцентрації в промисловості присвячені праці таких українських та зарубіжних вчених : Амоша О.І. [1], Вишневський В.І.[2], Геєць В.М.[5], Кіндзерський Ю.В.[4], Якубовський М.М.[3], Сонько Ю.А.[6], Ліхтбау К., Матеус Дж.[8] та ін. однак питання впливу цих процесів на стан промислового виробництва в Україні і зокрема в машинобудуванні висвітлені недостатньо.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Висвітлення процесів концентрації (централізації) і деконцентрації (децентралізації) промисловості, та розкриття особливостей їх впливу на стан машинобудування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незаперечним є факт, що вже понад 100 років відбувається процес концентрації і централізації виробництва і капіталу. Ще на початку ХХ століття Й. Шумпетер стверджував: «Як тільки ми подивимося на показники виробництва окремих товарів, то з ясується, що найбільшого прогресу досягнули не фірми, що працюють в умовах порівняно вільної конкуренції, а саме великі концерни.» [9].

Говорячи про концентрацію виробництва і капіталу відомий американський вчений Дж. Гелбрейт, стверджує, що найбільших масштабів вона набула в обробній промисловості: «Спільні доходи двох найбільших промислових корпорацій «Дженерал Моторс» і «Стандарт ойл» набагато перевищують доходи штатів Каліфорнія і Нью-Йорк. Разом з компаніями «Форд» і «Дженерал електрик» їх загальні доходи перевищують доходи всіх сільськогосподарських, лісових і риболовецьких підприємств...найбільшим промисловим корпораціям з активами більше 1 млрд. дол. належало більше половини всіх доходів від продажу»[10].

Про величезні масштаби концентрації виробництва і капіталу свідчить збільшення частки найбільших монополій в загальному обсязі виробництва, кількості зайнятих, в кредитній і фінансовій сферах вже у кінці ХХ ст. У 1981 р. на підприємствах 500 найбільших монополій США було зайнято 15.6 млн. чол., або 60.4 % всіх зайнятих в промисловості. Їх річний оборот по продажу досяг 1773 млрд. дол., або 81% всієї промислової продукції [11].

В Японії на 1.4% найбільших промислових підприємств приходилося 24% всіх зайнятих і 34% виробленої продукції. У ФРН на 1.2% всіх підприємств сконцентровано більше 38% робочої сили і 41% виробництва. У Франції 1% промислових підприємств з кількістю зайнятих від 1000 чол. і більше випускається 63% всієї промислової продукції, на них зайнято 57% робочої сили. В Італії частка підприємств з кількістю зайнятих більше 500 чол. складає 0.1% від загальної чисельності заводів і фабрик, на цих підприємствах працює більше 23% всіх зайнятих в індустрії, і вони дають 35% всієї промислової продукції в країні [11].

Діяльність великих корпорацій характерна для високотехнологічних секторів промисловості, зокрема, машинобудування. На найбільші автомобільні компанії Франції «Рено» та «Пежо» припадає більше 90% продажів і майже 100% експорту в галузі. Лідируюче становище на французькому ринку автомобілів займає державна компанія «Рено», на частку якої припадає майже половина вироблених у Франції автомобілів і приблизно така ж частка вартості французького авто експорту. Найбільшим продуцентом і експортером електроніки і електротехніки у Франції є «Компані Дженерал де електрисіте». Більше половини продукції компанії йде на експорт, на її підприємствах зайнято близько 55% працюючих в електротехнічній галузі. В Італії автомобілебудування представлено концерном «ФІАТ». Німецька компанія «Сіменс» належить до найбільших публічних компаній світу. Загальна чисельність працівників становить приблизно 360 тис. осіб.

До трійки найбільших компаній виробників сільськогосподарської техніки входять компанії США та Японії. Серед них американські компанії Caterpillar Ink. з ринковою вартістю 88.1 млрд. дол., Deere Company – 53 млрд. дол., та японська компанія Komatsu Ltd.-31.9 млрд.дол [15].

Історія ХХ століття має приклади і зворотніх процесів: деконцентрації і децентралізації. Показовим є «План Моргентау» для переможеної Німеччини після другої світової війни. В цьому плані поряд з децентралізацією банківської системи пропонувалися заходи по розукрупненню великих підприємств з метою дезінтеграції єдиної виробничої системи, як засобу деіндустріалізації економіки.

Можна згадати також план Доджа-Шоупа для переможеної Японії, в якому передбачалося розформування великих компаній. І хоча формально цей захід було реалізовано, японські підприємці на неформальному рівні, базуючись на національних традиціях подовжили співпрацю і координацію між самостійними підприємствами. Пройшов час, Японія, в значній мірі позбулася політичної залежності від США і японські крупні промислові компанії сьогодні займають провідні місця в світі.

Досвід децентралізації для переможених країн в цілому і в промисловості зокрема мав одну мету: загальмувати розвиток, а то й позбавити переможені країни певних критичних технологій, які в майбутньому могли бути використані для відновлення військового потенціалу. Такі дії є зрозумілими, оскільки це є свого роду розплата за розв'язання цими країнами війни.

Інший приклад децентралізації мав на меті удосконалити систему управління промисловістю в рамках централізованої радянської економіки. Мова йде про реформи М.С. Хрущова. 31 травня 1957 р. четверта сесія Верховної Ради УРСР прийняла Закон «Про подальше вдосконалення організації управління промисловістю і будівництвом в Українській РСР»[12].

Передбачалося створити в Україні 9 раднаргоспів. В ході реалізації реформи було ліквідовано 10 союзних і 15 союзно-республіканських міністерств. Мета реформи – подолання вад галузевої системи управління, яка створювала відомчі бар'єри між підприємствами різних міністерств, але розташованих в безпосередній близькості. Така ситуація породжувала нерациональні перевезення і значні зустрічні вантажопотоки [12, с.153]. Але всупереч надіям, що покладалися на раднаргоспи, темпи розвитку промисловості України знижувались. Семирічний план не виконувався й на половину. Постійно знижувався приріст промислової продукції. Структура виробництва виявилася найгіршою й найвідсталішою серед промислово-розвинутих країн. Виробничі фонди використовувалися вкрай неефективно. Вражали безпідставні виробничі витрати електроенергії, вугілля, металу. Практично скрізь панувала безгосподарність [12, с.201].

Звісно, перелічені вади можна віднести і до загалом радянської системи господарювання, але досвід децентралізації управління промисловістю виявив такі негативні моменти, як розпорощеність і неоптимальні обсяги виробництва однотипної продукції в окремих раднаргоспах, проблеми із стандартизацією та відсутності скоординованої науково-технічної політики. Наступним етапом децентралізації в промисловості стали економічні реформи в умовах незалежної держави коли вирішувались питання переходу від командно-адміністративної системи управління і директивного планування до ринкової системи господарювання.

Першим етапом такої децентралізації став перехід підприємств, що підпорядковувалися союзним міністерствам під юрисдикцію вже незалежної держави. Це стосувалося в першу чергу такої галузі як

машинобудування і відповідно підприємств військово-промислового комплексу, що були його вагомою частиною (приблизно 30-40%). Було очевидно, що виокремлення із загальносоюзної системи міністерств окремих підприємств які були орієнтовані на коопераційні зв'язки з підприємствами розміщеними за межами України, створить чимало проблем для підприємств машинобудування які розміщувались в Україні. Цьому сприяла і політика центральних органів управління щодо розміщення підприємств та їх коопераційних зв'язків. Так, наприклад, підприємства електронної промисловості СРСР, які були розміщені на території України, 70-80% продукції (яка йшла на потреби радіопромисловості, промисловості засобів зв'язку та приладобудування) постачали в інші республіки СРСР. Водночас, підприємства названих галузей розміщені в Україні, 70-80% електронних комплектуючих отримували з інших республік. Аналогічна ситуація була в авіаційній промисловості. Україна спеціалізувалася на виробництві транспортних літаків, а відповідні ремонтні заводи, в основному, розміщувались в інших республіках. Натомість авіаремонтні підприємства України спеціалізувались переважно на ремонті винищувачів і бомбардувальників яких вона не виробляла.

Процеси реструктуризації в промисловості які активно відбувалися в 90-ті роки мали на меті упорядкування організаційних структур шляхом виокремлення найбільш конкурентоспроможних підрозділів і закриття або перепрофілювання непрофільних або неперспективних. Головним інструментом реструктуризації стала децентралізація. В першу чергу це проявилось на рівні виробничих об'єднань в машинобудуванні, які у своїй структурі мали відокремлені, в тому числі територіально, підрозділи: виробничі майданчики – філіали без права самостійно господарювати. Виділення цих підрозділів (філіалів) в самостійні господарські одиниці вважалося дасть поштовх до їх успішного розвитку. Дійсно на початку 90-х коли держава лише формувала систему ринкових відносин у багатьох підприємств виникли певні ілюзії щодо успішної самостійної діяльності. Оскільки колишні виробничі зв'язки з іншими структурними об'єднаннями були розірвані, філіали взялися за виробництво різноманітних товарів народного споживання від телевізорів до простих товарів господарського призначення. Вплив децентралізації на діяльність окремих філіалів відображено в таблиці 1.

Таблиця 1.
Філіали (відокремлені виробничі майданчики) виробничих об'єднань України

Назва виробничого об'єднання (ВО)	Назва філіалу та його розташування	Сучасний стан
ВО завод «Більшовик»	сел. Шрамківка, Драбівський р-н Черкаської обл.	припинив існування
ВО ім. С.П.Королева	м. Остер, Чернігівська обл.	припинив існування
ВО «Електронмаш»	Завод «Символ» м. Тетіїв, Київська обл.	припинив існування
ВО «Київприлад»	м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл.	перепрофілюваний на інше виробництво
ВО «Квазар»	м. Зеленодольськ, Дніпропетровська обл.	припинив існування
ВО «Київтрактордеталь»	Конотопський завод поршнів	припинив існування
ВО «Феррокерам»	Завод «Яшма» м. Сквиря, Київська обл.	припинив існування

(складено авторами самостійно)

Показова ситуація з тетіївським заводом «Символ» колишнім підрозділом Виробничого об'єднання «Електронмаш», де було налагоджено збирання телевізорів. Дійсно було випущено на ринок декілька партій, але далі виробництво зупинилося, а через деякий час завод взагалі перестав існувати. А чи могло бути інакше? На символі було організовано лише збирання телевізорів з комплектуючих інших виробників, власна комплектація складала менше 5%. Українські підприємства-суміжники були спроможні виробляти комплектуючі до телевізорів загалом більше 90% від потреб (від кінескопів до спеціалізованих інтегральних мікросхем) але в умовах загального хаосу, невизначеності вимушені були згорнути виробництво. Так, виробництво широкої гами електронних комплектуючих (мікросхем, напівпровідників, пасивних елементів) в Україні завершується 1994-1995 роками і більше не поновлювалися. Електронна промисловість виявилась майже повністю зруйнованою. Хоча були намагання представників цієї наукоємної галузі об'єднати розрізнені підприємства (більше 100 підприємств і 250 тис. працюючих) і створити об'єднання «Укрелекор» - Українська електронна корпорація, але не було отримано підтримки з боку держави.

В подальшому реструктуризація дійшла і до головних підприємств розташованих в м. Києві та інших великих містах. Цехи стали окремими підприємствами із самостійним балансом. Наслідки таких дій по розукрупненню підприємств яскраво видно на прикладі київського заводу «Більшовик», де чисельність працюючих скоротилася з 5000 до 300 чоловік. Більшість цехів цього найстарішого машинобудівного підприємства Києва перетворились на торговельні павільйони імпортової продукції. Така ж доля і багатьох інших підприємств Києва та регіонів.

Паралельно руху до децентралізації виробництва в Україні намітилась інша тенденція: відкриття внутрішнього ринку і експансія іноземних корпорацій. На внутрішній ринок прийшла продукція відомих фірм:

«Філіпс», «Томсон», «Сіменс», «Електролюкс», «Соні», «Самсунг», «Еріксон» і т.д., які мали повний цикл виробництва: від мікроелектроніки до кінцевої продукції. Хіба можна було поставити на один щабель конкурентоспроможності продукцію українських виробничих об'єднань, таких як Електрон, Київський радіозавод і т.д. не говорячи вже про їхні філіали, з продукцією світових брендів? Звісно що ні. Така конкуренція носила абсолютно нерівноправний характер і сприяла швидкому витісненню з ринку з подальшим припинення виробництва багатьох національних виробників (про це свідчать дані таблиці 2).

Таблиця 2.
Виробництво основних видів продукції машинобудування [13]

Продукція	1991 р.	1995 р.	2005 р.	2010 р.	2019 р.
Електродвигуни змінного струму з висотою осі обертання 63-355 мм, млн. шт.	2.5	1.1	0.9	0.6	0.17
Металорізальні верстати тис. шт.	36.8	6.0	0.4	0.08	-
у тому числі з ЧПУ тис. шт.	2.6	0.04	-	-	-
Ковальсько-пресові машини тис. шт.	10.8	1.4	0.1	0.05	-
Промислові роботи шт.	218	-	-	-	-
Трактори тис. шт.	90.2	10.4	5.5	5.2	1.4
Тракторні сівалки тис. шт.	48.7	1.5	11.3	4.1	3.0
Бурякозбиральні машини тис. шт.	7.2	0.4	-	-	-
Радіоприймальні пристрої тис. шт.	892	129			-
Телевізори тис. шт.	3616	315	651	69.3	-
Холодильники побутові тис. шт.	883	564	242	164	-
Пральні машини тис. шт.	830	212	322	167	341
Легкові автомобілі тис. шт.	156	58.7	192	75.3	-
Автобуси тис. шт.	12.1	2.2	4.7	2.7	1.0
Вантажні автомобілі тис. шт.	25.1	6.5	14.0	4.9	-
Екскаватори тис. шт.	10.4	2.3	0.6	0.1	-

- дані відсутні у відкритому доступі.

Процеси деконцентрації виробництва в Україні в 90-ті роки є фактично втіленням плану «Моргентау» який було розроблено для переможеної Німеччини після Другої світової війни з метою перетворення її на аграрну країну. На жаль, прикладів, коли деконцентрація і децентралізація в Україні дезорганізували крупне виробництво більш ніж достатньо. Так, наприклад, в Україні було повномасштабне виробництво тракторів на Харківському тракторному заводі – близько 50000 штук в рік. Виробничий ланцюг охоплював майже всі складові, включаючи і виробництво двигунів. До виробничого процесу було залучено ВО «Київтрактородеталь», яке постачало гільзи (головний майданчик) та поршні до блока циліндрів двигуна (Конотопський завод поршнів – філіал об'єднання). З розформуванням ВО «Київтрактородеталь» припиняється постачання важливих комплектуючих до двигунів на Харківський завод двигунів, який в свою чергу перестає постачати двигуни на Харківський тракторний завод, який припиняє виробництво тракторів. Сьогодні робляться спроби по відродженню виробництва на Харківському тракторному заводі, але шляхом складання із іноземних комплектуючих. Власне виробництво тракторних двигунів Україна втратила.

В Україні чомусь не використовується повчальний досвід інших країн у створенні потужних корпорацій. Найперше, це досвід Японії, яка в XIX столітті почала перехід від феодалізму до монополістичного капіталізму, вже тоді усвідомивши провідну роль крупних корпорацій в економіці. І навіть в умовах американської окупації після II світової війни, коли діяла заборона на діяльність крупних компаній, японцям вдалося зберегти їх структуру.

Цікавий досвід післявоєнної Південної Кореї, яка будучи колонією Японії і маючи лише аграрний сектор економіки, за короткий час перетворилася на одного із світових лідерів в індустріальному і технологічному розвитку. Сьогодні успіхи цієї країни асоціюються з такими потужними компаніями як «Самсунг» «Хюндай», які є світовими лідерами по ряду показників.

Не можна стверджувати, що в Україні не було намагань створити потужні структури у високотехнологічних секторах економіки, зокрема в машинобудуванні. Ще на початку 90-х років лунали пропозиції науковців і виробників створити такі компанії як: «Укрелекор», «Укрверстатойнструмент», «Укрсільгосмаш». Пропонувалося об'єднати заводи енергетичного машинобудування, зокрема «Турбоатом» і «Електроважмаш», оскільки конкурентами на цьому ринку виступають такі компанії як «Сіменс» та «Дженерал електрик». Але ці пропозиції не знайшли підтримки ні в тогочасних урядів ні в Антимонопольному комітеті України, який чомусь вважав, що це буде проявом монополізму, не зважаючи на те, що на український внутрішній ринок отримали доступ крупні транснаціональні корпорації.

Виходячи з об'єктивних причин конкурентної ситуації на ринках, де панують крупні корпорації в Україні і сьогодні здійснюються спроби по створенню таких структур. Показовою є ситуація з державним підприємством «Антонов». 27 травня 2005 року виходить указ Президента щодо створення вертикально-інтегрованого літакобудівного об'єднання. При цьому, зупинено раніше розпочату підготовку під програми, що

передбачала встановлення механізмів державної підтримки. Через 2 місяці створюється державна корпорація «Національне об'єднання «Антонов»». Проте вже в березні 2007 року корпорація ліквідується, натомість створюється Державний концерн «Авіація України». Чергові перипетії виникли в 2014 році. Спочатку було ліквідовано Міністерство промислової політики, а з ним і Управління авіаційної промисловості. Потім ліквідується концерн «Антонов», а авіабудівні підприємства передаються концерну «Укроборонпром». В кінцевому підсумку: новий керівник призначений у травні 2018 року керівником ДП «Антонов» прийняв підприємство в стані глибокої стагнації [14].

Світовий досвід свідчить про ефективність державної підтримки авіабудівної промисловості. Ще в 1990-х роках державне експортне агентство Канади починає надавати зарубіжним покупцям позики на купівлю літаків в національній компанії Bombardier, а також банківські гарантії і страхівку канадським експортерам. Як наслідок - Bombardier захоплює своїми CRJ 100/200 значну частину ринку і вливається в трійку провідних авіабудівних компаній світу. У тих же 1990-х Бразилія запускає спеціальну програму державної підтримки виробництва і експорту, в рамках якої кредитування за дуже низькою ставкою надавалося державній компанії Embraer, і малим та середнім компаніям, що входили у виробничі ланцюжки авіаційної промисловості (майже 20 млрд. дол. у 1995-2004 – х роках). Щодо компаній Boeing та Airbus, то в березні 2012 апеляційний орган СОТ підтвердив таку інформацію. Boeing отримав на проектні роботи майже 5.3 млрд. дол. дослідницьких грантів Міноборони США і NASA. Водночас компанія Airbus отримала майже 18 млрд. дол. позик з процентною ставкою нижче за ринкову [14].

Причин, чому успішний закордонний досвід не імплементується в Україні достатньо багато: від корупційних проявів і підривної ворожої діяльності іноземних держав, до прояву цілковитої некомпетентності, коли 3-є з попередніх керівників ДП «Антонов» не мали а ні спеціальної освіти, а ні досвіду роботи в авіабудуванні. Головна причина чому в Україні до цього часу не створені великі об'єднання у високотехнологічному секторі економіки, які могли б бути конкурентоспроможними на світових ринках, полягає у відсутності державної стратегії щодо формування цих структур. В державі немає спеціального органу який би опікувався розвитком наукоємного високотехнологічного виробництва. Натомість питаннями аграрної політики, природних ресурсів, транспорту опікуються відповідні міністерства. В результаті Україна масово імпортує авіаційну техніку, локомотиви, засоби зв'язку, трактори, комбайни, автомобілі.

Наступним чинником, що гальмує створення крупних організаційних структур є недостатнє теоретичне і практичне обґрунтування необхідності створення таких компаній як на рівні державного управління так і науковому середовищі. Це є наслідком відсутності досвіду та достатньої обізнаності з галузевими, технологічними особливостями функціонування таких структур в Україні і, зокрема, в машинобудуванні, оскільки подібні дослідження і розробки були в компетенції союзного центру. На сьогодні в Україні не проводяться системні наукові дослідження з проблем організації, управління та технологічного розвитку машинобудування.

Натомість продовжує активно поширюватися теза про пріоритетність для України саме малого підприємництва. А яка ж насправді роль малого підприємництва в економіці і, насамперед, в промисловості? Ось про що свідчать дані таблиці 3 щодо обсягу реалізованої продукції на одного найманого працівника суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва за окремими видами економічної діяльності.

Таблиця 3.

Обсяги реалізованої продукції на одного найманого працівника суб'єктів великого, середнього, малого підприємництва за видами економічної діяльності в Україні [13], тис. грн

Вид діяльності	роки	великі	середні	малі
Переробна промисловість	2010	743	241	155
	2018	2997	904	667
Машинобудування в тому числі	2010	303	160	186
	2018	490	381	567
Виробництво електронних компонентів і плат	2010	-	44	153
	2018	-	7	684
Виробництво обладнання зв'язку	2010	-	89	145
	2018	-	540	833
Виробництво електронної апаратури побутового призначення	2010	-	166	91
	2018	-	495	83
Виробництво електричного устаткування	2010	382	197	211
	2018	905	656	726
Виробництво автотранспортних засобів	2010	296	129	178
	2018	529	424	885

В цілому по переробній промисловості України продуктивність праці малого підприємництва становила 20.9% та 22.3% від продуктивності великого підприємництва за 2010-2018 роки. Однак, в окремих видах економічної діяльності, зокрема, в машинобудуванні ситуація була дещо інша. Якщо на великих підприємства продуктивність праці за 2010-2016 роки зросла в 1.6 рази, то на малих в 3 рази. В цілому по машинобудуванні

продуктивність праці на малих підприємствах у 2016 році була вища в 1.16 рази. Хоча у виробництві електричного устаткування продуктивність праці на великих підприємствах була 1.3 рази вища ніж на малих.

Причин такої ситуації багато: технологічні особливості виробництва, характер галузевої спеціалізації, наслідки розриву виробничих зв'язків з тимчасово окупованими територіями. На наш погляд, доцільно ставити питання не про пріоритетність розвитку великого чи малого підприємництва, а про їх оптимальне поєднання в системі великого бізнесу. У зв'язку з цим, доречно навести думку відомого американського вченого Дж. Гелбрейта, який говорив, що в американській економіці одночасно існують дві економіки : ринкова для малого бізнесу і планова для великих корпорацій.

Питання малого підприємництва в Україні піднімається на фоні неефективного функціонування вже створених великих компаній так, свідченням неефективного управління концерном «Укроборонпром» є дані таблиці 4. При кількості працюючих 120 тис. чол., концерн «Укроборонпром» мав 65 млн. дол. прибутку, в той час як у ізраїльській «Rafael» відповідні показники були 7.0 тис.чол. і 99 млн .дол., а у японських «Mitsubishi Heavy Industries» - 80.58 тис. чол. і 1643 млн. дол., «Mitsubishi Electric» - 124.31 тис. чол. і 1572 млн. дол.

Таблиця 4.
Найбільші компанії світу з виробництва озброєнь [15]

Назва	Загальний прибуток (млн. дол)	Кількість співробітників (чол.)	Країна
Boeing	4585	168400	США
EADS	1959	144060	Франція Німеччина Іспанія Нідерланди
United Technologies	5721	212000	США
Finmeccanica	98	63840	Італія
Rols-Royce	2155	55200	Велика Британія
General Electric	13057	307000	США
Mitsubishi Heavy Industries	1643	80580	Японія
Saab	114	14140	Швеція
Heulett-Packard	5113	315	США
Rafael	99	7000	Ізраїль
Укроборонпром	65	120000	Україна
Embraer	361	19280	Бразилія
Kongsberg Gruppen	208	7490	Норвегія
Mitsubishi Electric	1572	124310	Японія

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В Україні вкрай необхідно створити систему організації і управління високотехнологічним виробництвом на загальнодержавному рівні яка б охоплювала як державний так і приватний сектор і розглядала їх як одне ціле.

Першочерговими заходами можуть бути наступні:

- інвентаризація наявного виробничого і наукового потенціалу. З цією метою необхідно відновити облік виробничого обладнання, а також створити інформаційну базу даних про наявні наукові та науково-технічні розробки в сфері високих технологій.

- за державної організаційної, управлінської, фінансової підтримки приступити до формування великих компаній, в першу чергу у галузі машинобудування, яка включає оборонний комплекс і є базовою для промисловості країни. Нещодавнє рішення про розформування «Укроборонпрому» і формування галузевих компаній є крок у вірному напрямку. Та залишається критична ситуація в машинобудуванні в цілому.

Україна не має, що протиставити світовим лідерам, зокрема у галузі тракторного і сільськогосподарського машинобудування. Руйнація електронної промисловості ставить у повну залежність від закордонних постачальників виробництво військового озброєння. Аналогічна ситуація з верстатобудуванням і інструментальною промисловістю, що уповільнює технічне переоснащення виробництва загалом. Ці та інші негативні тенденції ставлять на порядок денний питання щодо реформування машинобудування як найважливішої галузі промисловості.

Список літератури.

1. Амоша О. І. Індустрія 4.0: напрямки залучення інвестицій з урахуванням інтересів вітчизняних виробників / О. І. Амоша, В. П. Вишневецький, В. І. Ляшенко, Ю. М. Харазішвілі, І. Ю. Підричева, А. А. Мадих, О. О. Охтен, А. Ф. Дасів, О. М. Міночкина. Економічний вісник Донбасу. 2019. № 3. С. 189-216.

2. Вишневецький В. П. Промислова політика: теоретичний аспект. Економіка України. 2012. № 2. С. 4–15.

3. Якубовський М. М. Структурний вектор активізації промислового розвитку. *Економіка України*. 2013. № 12. С. 22–39.
4. Кіндзерський Ю. В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні / Ю. В. Кіндзерський. *Економіка України*. 2017. № 11. С. 48-72.
5. Геєць В.М. Особливості взаємозв'язку економічних і політичних передумов реконструктивного розвитку економіки України. *Економіка України*. 2016. № 12. С. 3–21.
6. Sonko Y., Lazebna I., Lebedeva L. Material production and GDP in Ukraine: theoretical concept and financial assessment. *Investment Management and Financial Innovations*. Volume 15 (Issue 2).2018. p.51-59.
7. Романенко В.А., Лебедева Л.В. Промисловість у стійкому розвитку економіки України/В.А.Романенко, Л.В.Лебедева. *Вісник КНТЕУ*. 2017. №3. с.5-19
8. Lichtblau K., Matthes J., Fritsch M. and other. Industry as a growth engine in the global economy / Institut der deutschen Wirtschaft Koln. Cologne : IW Consult GmbH, IW Koln, 2013, 162 p.
9. Шумпетер Й.А. Капитализм, Социализм и Демократия: Пер.с англ. М.: Экономика, 1995, с.125.
10. Гелбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества. Пер. с англ. М.: «Прогресс», 1979. с.73.
11. Современный капитализм: Соц.- экон. справочник /Под общ. ред. А.Г. Милейковского, М. : Политиздат, 1985. с.122.
12. Політична історія України. XX століття У 6т. / т.6: Від тоталітаризму до демократії (1945-2002) / О.М. Майборода, Ю.І. Шаповал, О.В. Гарань та ін., 2003. с.152
13. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Вітчизняне авіабудування : робота над помилками. *Голос України* 22.01.2020. ст.11
15. The SIPRI TOP 100 arms-producing and military services companies, 2013.

References.

1. Amosha, O.I., Vishnevsky, V.P., Lyashenko, V.I. at al. (2019), "Industry 4.0: directions of investment attraction taking into account the interests of domestic producers", *Ekonomichnyy visnyk Donbasu*, vol. 3, P. 189-216.
2. Vishnevsky, V.P. (2012), "Industrial policy: a theoretical aspect", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 2, P. 4–15
3. Yakubovsky, M.M. (2013), "Structural vector of activation of industrial development", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 12, P. 22–39.
4. Kindzersky, Yu. V. (2017), "Deindustrialization and its determinants in the world and in Ukraine" *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 11, P. 48-72.
5. Geets, V. M. (2016), "Peculiarities of interrelation of economic and political preconditions of reconstructive development of economy of Ukraine", *Ekonomika Ukrayiny*, vol. 12, P. 3–21.
6. Sonko Y., Lazebna I., Lebedeva L. (2018), Material production and GDP in Ukraine: theoretical concept and financial assessment, *Investment Management and Financial Innovations*, Vol. 15 (Issue 2), p.51-59.
7. Romanenko, V. A., Lebedeva, L.V. (2017), "Industry in the sustainable development of the economy of Ukraine", *Visnyk of KNTEU*, Vol. 3, p.5-19.
8. Lichtblau, K., Matthes, J., Fritsch, M. at al. (2013), Industry as a growth engine in the global economy / Institut der deutschen Wirtschaft Koln, Cologne : IW Consult GmbH, IW Koln, 162 p.
9. Schumpeter, J.A. (1995), Capitalism, Socialism and Democracy: Transl. from English, Moscow, *Ekonomika*, p.125.
10. Gelbraith, J. K. (1979), Economic theories and goals of society. Translated from English, Moscow, *Ekonomika*, p. 73.
11. Modern capitalism: cosio.- econ. reference book (1985) / Under the general. ed. A.G. Mileikovsky, M.: Politizdat, 1985. p. 122.
12. Political history of Ukraine. XX century (2003), In 6 vol. / vol.6: From totalitarianism to democracy (1945-2002) / О.М. Майборода, Ю.І. Шаповал, О.В. Гарань et al., p.152.
13. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
14. Domestic aircraft construction: work on errors / *Voice of Ukraine* 22.01.2020. Article 11.
15. The SIPRI TOP 100 arms-producing and military services companies, 2013.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2020 р.